

Małgorzata Kuśpit*

POSTAWA TWÓRCZA A STYLE RADZENIA SOBIE ZE STRESEM MŁODZIEŻY UZDOLNIONEJ ARTYSTYCZNIE

Wprowadzenie

Problematyka twórczości cieszy się współcześnie zainteresowaniem przedstawicieli wielu dyscyplin naukowych. Niekonwencjonalne pomysły oraz nowe rozwiązania umożliwiają lepsze przystosowanie się do warunków współczesnej rzeczywistości. Dlatego też w kształceniu młodzieży poza przyswajaniem wiedzy konieczne jest rozwijanie określonych umiejętności i dyspozycji, wśród których należy wymienić postawę twórczą (Szostak-Król, Tyszka 2011, s. 146). Twórcze myślenie i działanie ma szczególne znaczenie w edukacji. Może zwiększać efektywność działań uczniów w warunkach zarówno szkolnych, jak też pozaszkolnych. Zgodnie ze współczesnym podejściem wpływ na kształtowanie twórczości ma środowisko społeczne (Kuśpit 2018, s. 63). Podjęta w niniejszym opracowaniu problematyka koncentruje się na poszukiwaniu zależności pomiędzy postawą twórczą a stylami radzenia sobie ze stresem młodzieży uzdolnionej artystycznie (plastycznie). Przy czym przyjęto tu interakcyjny model zdolności i uzdolnień (Poppek 2001, 2010). Okazuje się bowiem, że pomimo wysokiego potencjału niektóre osoby uzdolnione nie wykorzystują w pełni swoich możliwości i przez to nie osiągają zamierzonych celów. Zjawisko to jest określane syndromem nieadekwatności osiągnięć szkolnych (Ekiert-Grabowska 1994; Rimm 1994).

Uzdolnienia plastyczne

Uzdolnienia są różnorodnie definiowane w literaturze przedmiotu. Niektórzy badacze łączą uzdolnienie ze zdolnościami ogólnymi, czy inteligencją

***Małgorzata Kuśpit** – doktor habilitowany nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie; zainteresowania naukowe: zdolności i uzdolnienia młodzieży szkolnej, psychopedagogika twórczości, zagrożenia psychospołeczne w rozwoju dzieci i młodzieży; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4812-2571>; e-mail: malgorzata.kuspit@poczta.umcs.lublin.pl

(por. Rubinsztein 1964; Tyszkowa 1990). Uzdolnienia definiowane są również jako konfiguracja wielu specyficznych zdolności (Strelau 1992, 1997). Uzdolnienia w odróżnieniu od zdolności łączone są z określoną sferą działalności człowieka i nazywane również uzdolnieniami specjalnymi. Dzięki nim człowiek ma możliwość osiągania wysokich wyników w ściśle określonej dziedzinie aktywności. Wymienia się zatem uzdolnienia matematyczne, literackie, muzyczne czy plastyczne (Chruszczewski 2009; Lewowicki 1980; Limont 2005; Popek 1996). Niektórzy badacze twierdzą, że uzdolnienia plastyczne charakteryzują się swoistą specyfiką. „Uzdolnienia plastyczne są względnie stałymi właściwościami osobowości, które podlegają procesom rozwoju, ale i kształcenia (Popek 1998, s. 29). Jak podkreśla R. Popek, uzdolnienia plastyczne mają charakter ciągły – z jednej strony mogą się pojawić w uzdolnieniach kopiowania, przetwarzania i tworzenia nowych dzieł, z drugiej zaś w percepcji wartości artystycznych podczas odbioru dzieł sztuki i otaczającej przyrody (Popek 1998, s. 30). Kształcenie w szkołach artystycznych różni się od tego w szkołach ogólnokształcących. Badania wskazują, że uczniowie uzdolnieni plastycznie często odczuwają stres, którego źródła tkwią w lęku przed oceną ze strony nauczycieli oraz kryzysie twórczości (Kuśpit 2018; Olejniczak, Hawash, Więckowska-Kowalska, Wroński 2017). Ponadto udział w wystawach, konkursach, przeglądach również wiąże się z odczuwaniem silnego stresu.

Jednostki uzdolnione charakteryzują się wyrazistymi, choć często sprzecznymi, właściwościami osobowości. Wśród tych cech badacze wymieniają: narcyzm, niską samoocenę, zdolność koncentracji przy jednoczesnym roztargnieniu, euforię przy jednoczesnej skłonności do pesymizmu (May 1994; McKinley Runyan 1992; Nęcka 1987). Współcześnie podkreśla się, że analiza uzdolnień plastycznych nie dotyczy wyłącznie wymiaru intelektualnego, lecz „posiada wielostronne podłoże osobowościowe i społeczne, a zatem podlega bardzo bogatym uwarunkowaniom indywidualnym” (Popek 2010, s. 84). W pracy niniejszej skoncentrowano się zatem na poszukiwaniu wzajemnych zależności pomiędzy postawą twórczą a stylami radzenia sobie ze stresem młodzieży uzdolnionej plastycznie.

Postawa twórcza

Twórczość jest ujmowana w literaturze w różnorodnych kontekstach. Z perspektywy psychologicznej traktowana jest przedmiotowo i wówczas podejście do twórczości koncentruje się na funkcji społecznej wytworu oraz procesie tworzenia. Drugie podejście podmiotowe odnosi zjawisko twórczości do indywidualnych właściwości twórcy oraz dzieła. W tym wypadku istotna jest osobowość twórcy (Mróz 2008, s. 40). Zatem twórczość jest swego rodzaju

zdolnością do „produkcji wytworów, charakteryzujących się koniunkcją dwóch cech: nowości i wartości” (Nęcka 2003, s. 19). Twórczość poza możliwościami intelektualnymi wiąże się ze sferą afektywną, właściwościami temperamentalnymi, motywacją oraz relacjami z innymi ludźmi (Nęcka 2003; Popek 2001). W pracy tej istotne znaczenie ma analiza twórczości w kontekście podmiotowym. Przy czym za podstawę teoretyczną przyjęto tu model interakcyjny Stanisława Popka (2001, 2010). Autor traktuje strukturę twórczości holistycznie. Popek twierdzi, że „w tych samych warunkach oddziaływania środowiska, jedni ludzie odbierają jego wpływ jako stymulujący (kreatywny), inni jako warunek do dobrego przystosowania się do życia, jeszcze inni jako źródło frustracji i depresji” (Popek 2010, s. 121). Zdaniem Popka osobowość twórcza składa się z właściwości poznawczych, do których zalicza on uzdolnienia percepcyjne, zdolności uwagi, pamięć, wyobraźnię, intuicję oraz myślenie konwergencyjne i dywergencyjne. Następnym elementem jest sfera emocjonalna: wrażliwość emocjonalna, zdolność percepcji, asymilacji, rozumienia emocji, umiejętność zarządzania emocjami oraz ekspresja emocjonalna. Trzeci element woliwotno-motywacyjny zawiera w sobie motywację wewnętrzną i zewnętrzną, wolicjonalne cechy charakteru, takie jak odwaga twórcza oraz samosterowność. Właściwości kreacyjne tworzą takie właściwości jak: inteligencja emocjonalna, nonkonformizm, motywacja oraz aktywność twórcza. Na te wszystkie elementy oddziałuje środowisko społeczno-ekologiczne, które może przyczyniać się do rozwoju lub hamowania rozwoju twórczości (Popek 2010, s. 119-120).

W literaturze przedmiotu badacze posługują się również pojęciem postawy twórczej. „Postawa najpełniej przejawia się w zachowaniu podmiotu wobec określonego przedmiotu; w przypadku postaw twórczych chodzi o aktywność poszukiwawczą, o inicjatywę, o działania zmierzające do doskonalenia dotychczasowego stanu rzeczy” (Dobrołowicz, Karwowski 2002, s. 39). Czesław Nosal natomiast definiuje „postawę twórczą jako pewną „normę” osobowościową wyrażającą aktywny, nietendycyjny stosunek człowieka do rozbieżności informacyjnych” (Nosal 1992, s. 134). Postawa twórcza ujmowana jest również jako aktywna, zaangażowana postawa człowieka wobec siebie i świata (Trojanowska-Kaczmarska 1971; Wojnar 1976). Popek (2000, s. 23) natomiast rozumie postawę twórczą jako „aktywny stosunek do świata i życia, wyrażający się potrzebą poznania i świadomego przetwarzania zastanej rzeczywistości, a także własnego „ja”. Na postawę twórczą w tym ujęciu składa się sfera poznawcza i charakterologiczna.

Postawę twórczą można rozwijać i kształtować poprzez oddziaływania edukacyjne (por. Sobczyk 2010; Wojtczuk-Turek 2008). Dotychczasowe badania wskazują, że koreluje ona pozytywnie z kompetencjami społecznymi

(Kuśpit 2004; Połowniak 2010; Tychmanowicz 2006), poczuciem humoru (Jurasz 2006), wartościami (Kleszcz 2009; Tychmanowicz 2004) oraz stylami radzenia sobie w sytuacjach konfliktowych (Strzemieczna 2010). Osoby twórcze odznaczają się zdolnością do akceptowania napięć i konfliktów społecznych, są również odporne na stres i niepowodzenia (Popek 2001). Postawa twórcza może zatem mieć znaczenie w radzeniu sobie ze stresem. Z tego względu podjęto badania w tym zakresie koncentrując się na poszukiwaniu zależności pomiędzy tymi zmiennymi u młodzieży uzdolnionej plastycznie.

Stres i radzenie sobie ze stresem

Współcześnie stres psychologiczny jest interpretowany jako efekt wzajemnych interakcji pomiędzy czynnikami wewnętrznymi i zewnętrznymi. Praca ta koncentruje się na reakcji na stres oraz sposobach radzenia sobie z nim. Zdaniem Richarda S. Lazarusa i Susan Folkman autorów transakcyjnej koncepcji stresu jest to „określona reakcja między osobą i otoczeniem, która oceniana jest przez osobę jako obciążająca lub przekraczająca jej zasoby i zagrażająca jej dobrostanowi” (Lazarus, Folkman 1984, s. 19). Zdaniem badaczy człowiek funkcjonuje w otoczeniu o określonym kontekście sytuacyjnym a transakcja wynika z wzajemnych oddziaływań pomiędzy jednostką a otoczeniem (Heszen 2013; Ogińska-Bulik, Juczyński 2008). Zdaniem Lazarusa i Folkman percepcja zagrożenia jest w pewnym stopniu zależna od sytuacji, w której znajduje się człowiek, jak również od tego, co wnosi on do sytuacji (Strelau, Jaworowska, Wrześniewski, Szczepaniak 2005, s. 5-6). Lazarus i Folkman wychodzą z założenia, że w zależności od tego jak osoba ocenia określoną sytuację zależą pojawiające się po niej emocje. Ich zdaniem transakcja może mieć charakter stresujący, sprzyjająco-pozytywny lub obojętny. Analiza wymagań środowiska w kontekście własnych możliwości jednostki dokonywana jest na poziomie poznawczym i jest to ocena pierwotna. Natomiast ocena własnych zdolności w celu wykorzystania zasobów, aby poradzić sobie ze stresem to ocena wtórna (Ogińska-Bulik, Juczyński 2008, s. 51).

Radzenie sobie jest procesem o dynamicznym przebiegu, który pełni funkcję instrumentalną oraz samoregulacyjną (Lazarus 1966; Lazarus, Folkman 1984). Zgodnie z koncepcją Lazarusa i Folkman radzenie sobie trwa tyle, co określona sytuacja stresowa i jest podejmowaniem wysiłków człowieka pod wpływem oceny danej sytuacji. Folkman i Lazarus (1985) wychodzą z założenia, że radzenie sobie spełnia dwie funkcje. Pierwsza z nich, instrumentalna wiąże się ze sposobami radzenia sobie skoncentrowanymi na problemie oraz regulacyjna polegająca na radzeniu sobie z przykrymi emocjami.

W tej pracy stres i radzenie sobie są ujmowane zgodnie z podejściem Normana S. Endlera i Jamesa Parkera (1990a, 1990b, 1994), którzy odwołują się do transakcyjnej koncepcji stresu Lazarusa i Folkman. Według Endlera i Parkera podejmowane przez jednostkę działania zaradcze w sytuacji stresu są wynikiem interakcji, która zachodzi pomiędzy cechami sytuacji a stylem radzenia sobie właściwym dla niej. Określają oni styl radzenia sobie ze stresem jako charakterystyczny dla człowieka sposób zachowania w różnych reakcjach stresowych, który ma charakter świadomy. Wyróżniają oni styl skoncentrowany na zadaniu, emocjach oraz unikaniu (por. Strelau, Jaworowska, Wrześniewski, Szczepaniak 2005, s. 15). Styl skoncentrowany na zadaniu polega na radzeniu sobie ze stresem poprzez podejmowanie określonych działań w celu zmiany stresującej sytuacji lub rozwiązania problemu przy zaangażowaniu procesów poznawczych. Styl skoncentrowany na emocjach polega na koncentracji na własnych procesach emocjonalnych, skłonności do myślenia życzeniowego zamiast podejmowania aktywności realnie dążącej do poradzenia sobie z sytuacją stresującą. Kolejny, to styl skoncentrowany na unikaniu. Polega on na dążeniu do pozbycia się stresu poprzez unikanie myślenia o nim. Badacze wymieniają dwa rodzaje radzenia sobie w ten sposób: angażowanie się w czynności zastępcze, jak na przykład zakupy, oglądanie telewizji, sen lub poszukiwanie kontaktów towarzyskich. Skuteczność radzenia sobie w sytuacji stresu oraz podejmowanie określonych działań związanych z poszczególnymi stylami zależą przede wszystkim od właściwości temperamentalnych. Okazuje się, że reaktywność emocjonalna i perseweratywność korelują dodatnio ze stylem skoncentrowanym na emocjach. Natomiast wraz ze wzrostem stylu skoncentrowanego na zadaniu rośnie wytrzymałość i aktywność oraz wrażliwość sensoryczna (Strelau, Jaworowska, Wrześniewski, Szczepaniak 2005, s. 44-45). Ponadto wysoki poziom inteligencji ogólnej koreluje pozytywnie ze stylem skoncentrowanym na zadaniu, ujemnie natomiast ze stylem opartym na emocjach i unikaniu (Strelau, Jaworowska, Wrześniewski, Szczepaniak 2005, s. 47). Badania wskazują, że istnieją wzajemne zależności pomiędzy osobowością a stylami radzenia sobie ze stresem (Folkman, Lazarus 1985). Osoby cechujące się „siłą ego” są bardziej samodzielne w działaniu i radzeniu sobie z trudnościami. Mają zdolność koncentracji na problemach i pokonywania ich pomimo trudności (por. Mróz, Chudzicka-Czupała, Kuśpit 2017, s. 115).

W związku z powyższym, preferowany przez człowieka styl radzenia sobie ze stresem może mieć znaczenie dla jego funkcjonowania w sferze poznawczej, emocjonalnej oraz społecznej. Różne są także reakcje jednostki w sytuacjach stresowych, co może być zależne od właściwości osobowości oraz ukształtowanych w wyniku społecznego uczenia się określonych wzor-

ców zachowań (Mróz, Chudzicka-Czupała, Kuśpit 2017, s. 115). Dotychczasowi badacze wskazują na istnienie zależności pomiędzy postawą twórczą a radzeniem sobie ze stresem. Zdaniem Popka (2001) jednostki twórcze przejawiają skłonność do dezintegracji emocjonalnej, obniżonego nastroju, są zahamowane społecznie przy jednoczesnym wysokim poziomie empatii. Oznaczają się jednocześnie zdolnością do akceptowania napięć i konfliktów społecznych i wysokim poziomem odporności na stres oraz niepowodzenia. Monika Małkiewicz i Mirosław Piskozub (2001, s. 19-31) badali wpływ postawy twórczej na radzenie sobie ze stresem i stwierdzili, że osoby twórcze preferują styl skoncentrowany na zadaniu. Natomiast osoby o średnim poziomie postawy twórczej rzadziej niż odtwórczej radzą sobie w sytuacji stresu koncentrując się na emocjach. Również badania Kuśpita (2015, s. 143) wskazują, że postawa twórcza wiąże się z preferencją stylu skoncentrowanego na zadaniu, odtwórcza zaś koreluje ujemnie ze stylem skoncentrowanym na zadaniu, dodatnio zaś ze stylem skoncentrowanym na emocjach.

Cel i metoda

Nawiązując do powyższych rozważań teoretycznych oraz odnosząc się do dotychczasowych analiz empirycznych celem podjętych badań tego opracowania uczyniono poszukiwanie wzajemnych relacji pomiędzy postawą twórczą a stylami radzenia sobie ze stresem młodzieży uzdolnionej plastycznie.

Nawiązując do przedstawionego celu badawczego zaproponowano następujący główny problem badawczy: Czy istnieją, a jeśli tak, to jakie są zależności pomiędzy postawą twórczą a stylami radzenia sobie ze stresem młodzieży uzdolnionej plastycznie?

W celu rozwiązania powyższego problemu badawczego, należy dążyć do uzyskania odpowiedzi na następujące pytania (problemy szczegółowe):

1. Jaki jest poziom postawy twórczej badanej młodzieży uzdolnionej plastycznie?
2. Jakie style radzenia sobie ze stresem preferuje młodzież uzdolniona plastycznie?
3. Czy młodzież uzdolniona plastycznie o zróżnicowanym poziomie postawy twórczej różni się w zakresie stylów radzenia sobie ze stresem?

W celu rozwiązania pierwszego problemu szczegółowego ustalono jakie są poziomy postawy twórczej w badanej grupie młodzieży uzdolnionej plastycznie. W tym wypadku oparto się na koncepcji Popka (2000), który wyróżnił postawę twórczą (nonkonformizm i zachowania heurystyczne) oraz postawę odtwórczą (konformizm i zachowania algorytmiczne).

Drugi problem badawczy rozwiązano przez dokonanie diagnozy stylów radzenia sobie ze stresem młodzieży uzdolnionej plastycznie. Za podstawę teoretyczną posłużyła koncepcja N.S. Endlera i J.D.A. Parkera (Strelau i in. 2005) wskazująca na trzy zasadnicze style radzenia sobie ze stresem; styl skoncentrowany na zadaniu, emocjach i unikaniu (poszukiwanie kontaktów towarzyskich, angażowanie się w czynności zastępcze).

W odniesieniu do poszukiwania związków pomiędzy badanymi zmiennymi sformułowano następującą hipotezę: Występują zależności pomiędzy poziomami postawy twórczej a stylami radzenia sobie ze stresem w grupie badanej młodzieży uzdolnionej plastycznie. Im wyższy poziom postawy twórczej tym częściej osoby badane będą preferowały styl skoncentrowany na zadaniu. Natomiast niski poziom postawy twórczej sprzyja posługiwaniu się stylem radzenia sobie ze stresem skoncentrowanym na emocjach (por. Popek 2001; Kuśpit 2015).

W badaniach wykorzystano Kwestionariusz Twórczego Zachowania KANH-I (Popek 2000). Jest to narzędzie oryginalne. Służy do badania twórczego zachowania w procesie uczenia się i działania, które autor określa jako postawa twórcza. Służy do badania młodzieży od 12,6 roku życia oraz studentów. Może być stosowany w badaniach indywidualnych i grupowych. KANH składa się z 60 twierdzeń. Zawiera cztery podskale: Konformizm (K), Nonkonformizm (N), Zachowania algorytmiczne (A), Zachowania heurystyczne (H). Przy czym K+A mierzą zachowania odtwórcze, N+H mierzą zachowania twórcze. Rzetelność dla skali konformizm – nonkonformizm wynosi 0,87 z kolei dla zachowań algorytmicznych – heurystycznych 0,83. Trafność natomiast mieści się w przedziale 0,40-0,70 (Popek 2000, s. 30-37).

Kolejnym narzędziem, którym posłużono się w badaniach jest Kwestionariusz Radzenia Sobie w Sytuacjach Stresowych CISS N. S. Endler i J. D. Parker w adaptacji Jana Strelaua, Aleksandry Jaworowskiej, Kazimierza Wrześniewskiego, Piotra Szczepaniaka. Kwestionariusz składa się z 48 stwierdzeń, które dotyczą różnych zachowań podejmowanych przez ludzi w sytuacjach stresowych. Przeznaczony jest do badania młodzieży i osób dorosłych. Na podstawie uzyskanych wyników można zdiagnozować następujące style radzenia sobie ze stresem: Styl skoncentrowany na zadaniu (SSZ), Styl skoncentrowany na emocjach (SSE), Styl skoncentrowany na unikaniu (SSU). Ostatni styl może przejawiać się w formie angażowania się w czynności zastępcze (ACZ) oraz poszukiwaniu kontaktów towarzyskich (PKT). Jednostki charakteryzujące się stylem skoncentrowanym na zadaniu (SSZ) w sytuacjach stresowych mają tendencję do podejmowania wysiłków zmierzających do rozwiązania problemów przez poznawcze przekształcanie lub zmianę sytuacji. Są nastawione na rozwiązanie problemu.

Styl skoncentrowany na emocjach (SSE) cechuje osoby, które koncentrują się na własnych przeżyciach emocjonalnych takich jak złość, poczucie winy, napięcie. Ponadto mają tendencję do myślenia życzeniowego i fantazjowania. Styl skoncentrowany na unikaniu natomiast charakteryzuje osoby, które w sytuacjach stresowych unikają myślenia, przeżywania i doświadczania sytuacji trudnej. Może przejawiać się w dwóch formach: angażowania się w czynności zastępcze (ACZ): np. oglądanie telewizji, objadanie się, myślenie o sprawach przyjemnych lub poszukiwania kontaktów towarzyskich (PKT) (Strelau, Jaworowska, Wrześniewski, Szczepaniak 2005, s. 16-17).

Grupę osób badanych stanowili uczniowie średnich szkół plastycznych. Dobór do badań był celowy. Przebadano 273 osoby (234 dziewcząt i 39 chłopców) ze średnich szkół plastycznych w województwie lubelskim, podkarpackim, kieleckim, częstochowskim, łódzkim w wieku 16-18 lat. W analizie przedstawiono wyniki przeliczone z uwzględnieniem norm dla dziewcząt i chłopców.

Wyniki badań

Poniżej zaprezentowano analizy dotyczące poziomu postawy twórczej (N+K) oraz odtwórczej (A+K) oraz poszczególnych składników (K, A, N, H).

Tabela 1

Poziom postawy twórczej i odtwórczej młodzieży uzdolnionej plastycznie

Skala	Poziom	N	%
Konformizm (K)	niski	47	17,22
	przeciętny	141	51,65
	wysoki	85	31,14
Nonkonformizm (N)	niski	127	46,52
	przeciętny	72	26,37
	wysoki	74	27,11
Zach. algorytmiczne (A)	niski	107	39,19
	przeciętny	109	39,93
	wysoki	57	20,88
Zach. heurystyczne (H)	niski	60	21,98
	przeciętny	83	30,40
	wysoki	130	47,62
N+H	niski	69	25,27
	przeciętny	111	40,66
	wysoki	93	34,07
A+K	niski	81	29,67
	przeciętny	122	44,69
	wysoki	70	25,64

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie uzyskanych wyników zaprezentowanych w tabeli 1. można stwierdzić, że ponad połowa badanej młodzieży uzdolnionej plastycznie cechuje się przeciętnym poziomem konformizmu (K), 31, wysokim 14% charakteryzuje się, a 17,22% niskim jego poziomem. Niski poziom nonkonformizmu (N) przejawia ponad 46%, wysoki 27%, a przeciętny 26% badanej młodzieży. Przekiętny i niski poziom zachowań algorytmicznych jest charakterystyczny prawie dla 40%, natomiast wysoki dla ponad 20% uczniów uzdolnionych plastycznie. Prawie połowa (47,63%) badanych charakteryzuje się natomiast wysokim poziomem zachowań heurystycznych, 1/3 przeciętnym i 21,98% niskim. Najwięcej uczniów (40,66%) w badanej grupie cechuje się przeciętnym poziomem postawy twórczej (N+H), ponad 1/3 wysokim oraz 1/4 niskim. Postawa odtwórcza (A+H) występuje na przeciętnym poziomie u 44,69% młodzieży, wysoki jej poziom prezentuje co czwarty badany, natomiast niemal 30% cechuje się niskim poziomem tej właściwości.

W celu określenia poziomów poszczęólnych stylów radzenia sobie ze stresem w grupie młodzieży uzdolnionej plastycznie posłużono się testem chi kwadrat. Uzyskane analizy zaprezentowano w tabeli 2.

Tabela 2

Poziom wyników w poszczęólnych stylach radzenia sobie ze stresem (CISS)

Skala	Poziom	N	%
SSZ	niski	92	33,70
	przekiętny	102	37,36
	wysoki	79	28,94
SSE	niski	31	11,36
	przekiętny	99	36,26
	wysoki	143	52,38
SSU	niski	96	35,16
	przekiętny	107	39,19
	wysoki	70	25,64
ACZ	niski	63	23,08
	przekiętny	146	53,48
	wysoki	64	23,44
PKT	niski	132	48,35
	przekiętny	71	26,01
	wysoki	70	25,64
Ogółem		273	100,00

Źródło: opracowanie własne.

W grupie młodzieży uzdolnionej plastycznie ponad 1/3 cechuje się niskim i przeciętnym stylem skoncentrowanym na zadaniu (SSZ), natomiast prawie 29% wysokim jego poziomem. Wysoki poziom stylu skoncentrowanego na emocjach (SSE) preferuje ponad 52%, poziom niski 11,36% natomiast przeciętny 36,26% badanej młodzieży. W przypadku stylu skoncentrowanego na unikaniu (SSU) prawie 40% charakteryzuje się przeciętnym jego poziomem, 35,16 % niskim oraz 25,64 % wysokim. W przypadku stylu skoncentrowanego na unikaniu poprzez angażowanie się w czynności zastępcze (ACZ) ponad 50% charakteryzuje się przeciętnym jego poziomem, natomiast co czwarty uczeń cechuje się wysokim i niskim jego poziomem. Prawie połowa uczniów (48,35%) natomiast charakteryzuje się niskim poziomem stylu skoncentrowanego na unikaniu poprzez poszukiwanie kontaktów towarzyskich (PKT), natomiast 1/4 badanej młodzieży uzdolnionej artystycznie cechuje się przeciętnym i wysokim jego poziomem.

Dalszych analiz dokonano poprzez porównanie wyników uzyskanych przez młodzież uzdolnioną plastycznie w poszczególnych skalach, co umożliwia określenie dominującego stylu radzenia sobie ze stresem. Według autorów kwestionariusza CISS: (...) o dominacji mówimy wtedy, gdy wynik uzyskany w danej skali jest istotnie wyższy od wyników w pozostałych skalach. Analiza intraindywidualna wyników w skalach pozwala także na wyodrębnienie osób, które w takim samym stopniu przejawiają wszystkie trzy style oraz osób, u których nie można określić dominującego stylu, ponieważ wyniki w jednej skali są istotnie wyższe od wyników w drugiej skali, ale nie różnią się od wyników w trzeciej skali (Strelau i in. 2005, s. 71).

W tabeli 3. zaprezentowano rezultaty analiz służące wyodrębnieniu dominującego stylu radzenia sobie ze stresem u badanej młodzieży uzdolnionej plastycznie.

Tabela 3

Dominujący styl radzenia sobie ze stresem młodzieży uzdolnionej plastycznie

Styl dominujący	N	%
SSZ	48	17,58
SSE	91	33,33
SSU	13	4,76
nie można określić	121	44,32
Ogółem	273	100,00

Źródło: opracowanie własne.

Najwięcej uczniów uzdolnionych plastycznie prezentuje styl skoncentrowany na emocjach (SSE) (33,33%), najmniej zaś styl skoncentrowany na unikaniu (SSU) Prawie co szósty uczeń uzdolniony plastycznie preferuje natomiast styl skoncentrowany na zadaniu (SSZ).

W celu określenia różnic pomiędzy grupami z wysokim, przeciętnym oraz niskim poziomem postawy twórczej zastosowano analizę wariancji ANOVA. Przyjęto poziom istotności $p < 0,05$ wskazujący na istnienie istotnych statystycznie różnic lub zależności. Analizy uzyskanych wyników zaprezentowano w tabeli 4.

Tabela 4

Różnice w nasileniu stylów radzenia sobie ze stresem (CISS) pomiędzy uczniami uzdolnionymi plastycznie o zróżnicowanym poziomie postawy twórczej (N+H)

Skala	Poziom N+H	N	M	Me	Q1	Q3	SD	Analiza ANOVA wariacji
SSZ	niski	69	4,19	4,0	3,0	5,0	1,58	$F = 40,593, p < 0,001$ różnice międzygrupowe: n-p, n-w, p-w
	przeciętny	111	5,20	5,0	4,0	6,0	1,79	
	wysoki	93	6,71	7,0	5,0	8,0	1,97	
SSE	niski	69	7,04	7,0	6,0	8,0	1,57	$F = 9,492, p < 0,001$ różnice międzygrupowe: n-w, p-w
	przeciętny	111	6,94	7,0	6,0	8,0	1,67	
	wysoki	93	6,01	6,0	5,0	7,0	1,94	
SSU	niski	69	5,23	5,0	4,0	6,0	1,85	$F = 0,151, p = 0,860$
	przeciętny	111	5,07	5,0	3,0	7,0	2,26	
	wysoki	93	5,19	5,0	4,0	7,0	2,02	
ACZ	niski	69	5,74	6,0	5,0	6,0	1,77	$F = 0,488, p = 0,614$
	przeciętny	111	5,44	5,0	4,0	6,0	2,04	
	wysoki	93	5,58	6,0	5,0	6,0	2,04	
PKT	niski	69	4,74	4,0	3,0	6,0	2,23	$F = 0,132, p = 0,876$
	przeciętny	111	4,91	5,0	3,0	7,0	2,17	
	wysoki	93	4,81	4,0	3,0	6,0	2,33	

Źródło: opracowanie własne.

Odnotowano istotne statystycznie różnice w wynikach skali SSZ pomiędzy badanymi o różnym poziomie wyników w skali N+H ($F = 40,593, p < 0,001$). Badani o wysokim poziomie wyników w skali N+H (postawa twórcza) cechują się istotnie statystycznie wyższymi wynikami w skali SSZ (średnia w tej grupie to $M = 6,71$), niż badani o niskich ($M = 4,19$) lub przeciętnych ($M = 5,20$) wynikach skali N+H. Zatem osoby uzdolnione plastycznie z wysokim poziomem postawy twórczej charakteryzują się wyższymi wynikami w zakresie stylu skoncentrowanego na zadaniu niż osoby z przeciętnym i niskim poziomem postawy twórczej.

Występują również istotne różnice pomiędzy badanymi o wysokim poziomie postawy twórczej w zakresie stylu skoncentrowanego na emocjach – SSE ($F = 9,492, p < 0,001$). Osoby z niskim poziomem postawy twórczej charakteryzują się wyższym poziomem stylu skoncentrowanego na emocjach ($M = 7,04$) niż osoby z wysokim poziomem postawy twórczej ($M = 6,01$). Ponadto młodzież odznaczająca się przeciętnym poziomem postawy twórczej ($M = 6,94$) częściej niż z wysokim poziomem ($M = 6,01$) tej właściwości przejawia styl skoncentrowany na emocjach w badanej grupie młodzieży uzdolnionej plastycznie. Nie odnotowano istotnych statystycznie różnic w skali SSE pomiędzy badanymi o niskim i przeciętnym poziomie wyników w zakresie postawy twórczej (N+H).

Nie stwierdzono istotnych różnic w nasileniu stylu skoncentrowanego na unikaniu (SSU) oraz dwóch jego wymiarów – poszukiwanie kontaktów towarzyskich (PKT) i angażowanie się w czynności zastępcze (ACZ) pomiędzy badaną młodzieżą uzdolnioną plastycznie o różnych poziomach postawy twórczej (N+H).

Dyskusja wyników i wnioski dla praktyki edukacyjnej

Na podstawie uzyskanych rezultatów badań można stwierdzić, że badana młodzież uzdolniona plastycznie charakteryzuje się w większości przeciętnym oraz wysokim poziomem postawy twórczej. W odniesieniu do składników postawy twórczej, na którą składają się nonkonformizm i zachowania heurystyczne warto zwrócić uwagę na to, iż prawie połowa badanej młodzieży uzdolnionej artystycznie cechuje się niskim poziomem nonkonformizmu. Natomiast co czwarty uczeń charakteryzuje się wysokim poziomem tej właściwości, która przejawia się w niezależności, aktywności, elastyczności adaptacyjnej, oryginalności, samodzielności oraz samokrytycyzmie oraz wysokim poczuciu wartości „ja”. Natomiast wysoki poziom zachowań heurystycznych zaliczanych do sfery poznawczej postawy twórczej, które przejawiają się w wyobraźni wytwórczej, myśleniu dywergencyjnym, uczeniu się poprzez rozumowanie, elastyczności myślenia i refleksyjności występuje u prawie połowy badanej młodzieży. Analizując style radzenia sobie ze stresem uczniów uzdolnionych plastycznie stwierdza się, że dla większości z nich charakterystyczny jest styl skoncentrowany na emocjach. W sytuacjach stresowych mają oni tendencję do koncentrowania się na własnych stanach emocjonalnych, takich jak złość czy poczucie winy. Zamiast skupiać się na pokonywaniu stresu przejawiają myślenie życzeniowe i są skłonni do fantazjowania. Ma to na celu zmniejszenie negatywnych emocji, natomiast taki sposób działania może jeszcze bardziej eskalować negatywne emocje i zwiększać lęk oraz subiektywne poczucie jeszcze większego stresu. Być

może jest to związane z tym, że osoby uzdolnione cechują się wysokim poziomem wrażliwości emocjonalnej, lęku, niepewności, niskiej odporności (por. Popek 1998). Inni badacze również wskazują na dodatnie korelacje pomiędzy lękiem a stylem skoncentrowanym na emocjach (Strelau, Jaworowska, Wrześniewski, Szczepaniak 2005). Wysoki poziom stylu skoncentrowanego na zadaniu polegający na podejmowaniu działań w sytuacji stresu w celu przezwyciężania go poprzez poznawcze przekształcanie lub zmianę sytuacji i planowanie rozwiązania problemu przejawia jedynie co czwarty uczeń w badanej grupie.

Na podstawie uzyskanych wyników badań można stwierdzić, że hipoteza dotycząca zależności pomiędzy postawą twórczą a stylami radzenia sobie ze stresem została potwierdzona. Okazuje się, że uczniowie o zróżnicowanym poziomie postawy twórczej preferują odmienne style radzenia sobie ze stresem. Im wyższy poziom postawy twórczej tym częściej badana młodzież preferuje styl skoncentrowany na zadaniu. Postawa twórcza sprzyja stosowaniu skutecznych metod radzenia sobie ze stresem poprzez koncentrację na działaniu i rozwiązaniu sytuacji, która przyczyniła się do jego powstania. Dotychczasowe badania wskazują na istnienie podobnych zależności. Zdaniem Popka (2001) osoby twórcze mają silną motywację poznawczą i działaniową oraz tendencję do akceptowania pojawiających się konfliktów społecznych oraz sytuacji trudnych. Potrafią radzić sobie z nimi, ponieważ są wysoce odporne na niepowodzenia. Potwierdza to również Strzałecki (2003). Jego zdaniem osoby twórcze potrafią radzić sobie z problemami, pokonują również bariery utrudniające im dążenie do rozwiązania. W sytuacjach trudnych potrafią podejmować działania zaradcze skoncentrowane na rozwiązaniu problemów. Być może wysoki poziom postawy twórczej, który wiąże się z elastycznością w myśleniu i działaniu ułatwia jednostkom twórczym konstruktywne radzenie sobie w sytuacjach stresu (por. Kuśpit 2015, s. 143). Młodzież charakteryzująca się niskim poziomem postawy twórczej natomiast częściej posługuje się stylem skoncentrowanym na emocjach, co stwierdzono w innych badaniach (por. Popek 2001; Kuśpit 2015).

Wnioski z przeprowadzonych badań mogą być wykorzystane w praktyce edukacyjnej oraz procesie wychowania i rozwoju młodzieży uzdolnionej artystycznie. Identyfikacja określonych właściwości oraz ich znaczenia w radzeniu sobie ze stresem może pomóc nauczycielom w odpowiednim kształceniu młodzieży uzdolnionej plastycznie. Okazuje się, że skutecznym i konstruktywnym sposobem radzenia sobie ze stresem sprzyja wysoki poziom postawy twórczej. Warto zatem od wczesnych etapów edukacji rozwijać elastyczność oraz samodzielność w myśleniu i działaniu. Zachęcać do poszukiwania różnorodnych rozwiązań. Nauczyciele powinni odejść od schematów i stereo-

typowych rozwiązań oraz zachęcać do poszukiwania niekonwencjonalnych i różnorodnych sposobów działania w pokonywaniu barier i realizacji podejmowanych aktywności. W procesie kształcenia i wychowania powinni również uwzględniać indywidualne potrzeby uczniów. Rozwijanie postawy twórczej może pomóc młodzieży w doborze skutecznych sposobów w pokonywaniu stresu, co w konsekwencji przyczyniać się będzie do optymalizacji rozwoju ich potencjału oraz osiągania sukcesów w przyszłym życiu zawodowym i osobistym. Uzyskane rezultaty badań mogą być również wykorzystane w programach kształcenia uczniów szkół artystycznych oraz wspomagania ich wszechstronnego rozwoju.

Literatura

- CHRUSZCZEWSKI M. H. (2009), Profile uzdolnień. Intelktualne i osobowościowe składniki uzdolnień plastycznych i muzycznych, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- DOBROŁOWICZ W., KARWOWSKI M. (RED.) (2002), W stronę kreatywności. Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa.
- EKIERT-GRABOWSKA D. (1994), Syndrom nieadekwatnych osiągnięć szkolnych – stare czy nowe zjawisko? „Życie Szkoły”, 3, s. 131-136.
- ENDLER N. S., PARKER J. D. A. (1990a), Coping Inventory for Stressful Situations (CISS): Manual. Toronto: Multi-Health Systems, Inc.
- ENDLER N. S., PARKER J. D. A. (1990b), Multidimensional Assessment of Coping: A Critical Evaluation, „Journal of Personality and Social Psychology”, 58(5), s. 844-854.
- ENDLER N. S., PARKER J. D. A. (1994), Assessment of multidimensional coping: task, emotion and avoidance strategies, „Psychological Assessment”, 6, s. 50-60.
- FOLKMAN S., LAZARUS R. S. (1985), If it changes it must be a process: Study of emotion and coping during three stages of a college examination, „Journal of Personality and Social Psychology”, t. 48, s. 150-170.
- HESZEN I. (2013), Psychologia stresu, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- JURASZ B. (2006), Postawa twórcza a poczucie humoru, [w:] Kreatywność – kluczem do sukcesu w edukacji, red. W. Dobrołowicz, J. J. Szmidt, I. Pufal-Struzik, U. Ostrowska, J. Gralewski, Wydawnictwo Wszechnicy Polskiej Szkoły Wyższej TWP, Warszawa.

- KLESZCZ M. (2011), Postawa twórcza a hierarchia wartości młodego pokolenia, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- KUŚPIT M. (2004), Postawa twórcza a poziom kompetencji społecznych, [w:] Twórczość w teorii i praktyce, red. S. Popek, E. Bernacka, C. W. Domański, B. Gawda, D. Turska, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 63-74.
- KUŚPIT M. (2014), Mistrz i uczeń w kontekście zdolności. Specyfika pracy z uczniem zdolnym, [w:] Relacja mistrz – uczeń. Rozważania z perspektywy psychologii muzyki, red. G. E. Kwiatkowska, J. Połusznia, Aureus, Kraków, s. 83-192.
- KUŚPIT M. (2015), Postawa twórcza a style radzenia sobie ze stresem przez osoby w okresie wczesnej dorosłości, [w:] Edukacja jutra. Jakość kształcenia i niepowodzenia szkolne, red. K. Denek, A. Kamińska, E. Kraus, P. Oleśniewicz, Wyższa Szkoła Humanitas: Oficyna Wydawnicza „Humanitas”, Sosnowiec, s. 135-147.
- KUŚPIT M. (2018), Podmiotowe uwarunkowania radzenia sobie ze stresem w środowisku szkolnym młodzieży uzdolnionej artystycznie, Wyd. UMCS, Lublin.
- LAZARUS S. (1966), Psychological stress and the coping process, New York.
- LAZARUS R. S., FOLKMAN S. (1984), Stress appraisal and coping, Springer Pub., Co., New York.
- LEWOWICKI T. (1980), Kształcenie uczniów zdolnych, WSiP, Warszawa.
- LIMONT W. (2005), Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować, GWP, Gdańsk.
- MAŁKIEWICZ M. PISKOZUB M. (2001), Różne nasilenie postawy twórczej a kompetencje społeczne i style radzenia sobie ze stresem u studentów pierwszego roku, „Studia Psychologica”, t. 11, s. 19-32.
- MAY R. (1994), Odwaga tworzenia, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań.
- McKINLEY RUNYAN W. (1992), Historie życia a psychobiografia, PWN, Warszawa.
- MIERZEJEWSKA-ORZECZOWSKA K. (2000), Poszukiwanie wzorca optymalnego nauczyciela dla ucznia uzdolnionego, [W:] Modele pracy nad dzieckiem zdolnym, red. M. Partyka, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa, s. 71-79.
- MRÓZ B. (2008), Osobowość wybitnych aktorów polskich. Studium różnic międzygeneracyjnych, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.

- MRÓZ B., CHUDZICKA-CZUPAŁA A., KUŚPIT M. (2017), Kompetencje osobowościowe i twórcze, Psychologiczne uwarunkowania kreatywności pracowników, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- NEĆKA E. (1987), Proces twórczy i jego ograniczenia, UJ, Kraków.
- NEĆKA E. (2003), Psychologia twórczości, GWP, Gdańsk.
- NOSAL C. (RED.) (1992), Twórcze przetwarzanie informacji, Wrocław.
- OGIŃSKA-BULIK N., JUCZYŃSKI Z. (2008), Osobowość. Stres a zdrowie, Difin, Warszawa.
- OLEJNICZAK E., HAWASH W., WIĘCKOWSKA-KOWALSKA A., WROŃSKI R. (2017), Raport z badań sondażowych „Odczuwanie i radzenie sobie ze stresem przez uczniów szkół plastycznych”, „Zeszyty Psychologiczno-Pedagogiczne Centrum Edukacji Artystycznej”, t. 4, s. 97-118.
- POŁOWNIAK M. (2010), Kreatywność i kompetencje społeczne – razem czy osobno, [w:] Kreatywność (nie tylko) w klasie szkolnej, red. M. Karwowski, A. Gajda, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa, s. 62-73.
- POPEK S. (1996), Zdolności i uzdolnienia – ujęcie systemowe problemu, [w:] Zdolności i uzdolnienia jako osobowościowe właściwości człowieka, red. S. Popek, Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 9-31.
- POPEK R. (1998), Z badań nad uzdolnieniami plastycznymi młodzieży. Analiza psychologiczna, UMCS, Lublin.
- POPEK S. (2000), Kwestionariusz Twórczego Zachowania KANH, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- POPEK S. (2001). Człowiek jako jednostka twórcza, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- POPEK S. (2010), Psychologia twórczości plastycznej, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków.
- RIMM S. (1994), Bariery szkolnej kariery, WSiP, Warszawa.
- RUBINSZTEJN S. L. (1964), Podstawy psychologii ogólnej, KIW, Warszawa.
- SOBCZYK D. (2010), Ten się śmieje ostatni, kto najwolniej kojarzy? Wpływ treningu twórczości z wykorzystaniem humoru na poziom kreatywności uczniów, [w:] Kreatywność (nie tylko) w klasie szkolnej, red. M. Karwowski, A. Gajda, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa, s. 162-189.

- STACHOWSKI R. (2007), Historia współczesnej myśli psychologicznej: od Wundta do czasów najnowszych, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- STRELAU J. (1992), Temperament i inteligencja, [w:] Psychologia ogólna T.4., red. T. Tomaszewski, PWN, Warszawa.
- STRELAU J. (1997), Inteligencja człowieka, Wyd. „Żak”, Warszawa.
- STRELAU J., JAWOROWSKA A., WRZEŚNIEWSKI K., SZCZEPANIAK P. (2005), Kwestionariusz Radzenia Sobie w Sytuacjach Stresowych CISS. Podręcznik, Pracownia Testów Psychologicznych PTP, Warszawa.
- STRZAŁECKI A. (2003), Psychologia twórczości. Między twórczością a ponowoczesnością, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa.
- STRZEMIECZNA E. (2010), Konflikt szansą twórczości? Style rozwiązywania konfliktów a wybrane aspekty kreatywności gimnazjalistów, [w:] Kreatywność (nie tylko) w klasie szkolnej, red. M. Karwowski, A. Gajda, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa, s. 46-61.
- SZOSTAK-KRÓL K., TYSZKA A. (2011), Rozwijanie twórczej aktywności literackiej ucznia szkoły podstawowej w praktyce edukacyjnej, [w:] Wokół problematyki zdolności, red. J. Łaszczyk, M. Jabłonowska, Wydawnictwo Universitas Rediviva, Warszawa, s. 146-165.
- TROJANOWSKA-KACZMARSKA A. (1971), Dziecko i twórczość, Ossolineum, Wrocław.
- TYCHMANOWICZ A. (2004), Postawa twórcza a hierarchia wartości, [w:] Twórczość w teorii i praktyce, red. S. Popek, R. E. Bernacka, C. Domański, B. Gawda, D. Turska, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 191-197.
- TYCHMANOWICZ A. (2006), System wartości uczniów o zróżnicowanym poziomie postawy twórczej, [w:] Kreatywność – kluczem do sukcesu w edukacji, red. W. Dobrołowicz, J. J. Szmidt, I. Pufal-Struzik, U. Ostrowska, J. Gralewski, Wydawnictwo Wszechnicy Polskiej Szkoły Wyższej TWP, Warszawa, s. 96-105.
- TYSZKOWA M. (1990), Zdolności, osobowość i działalność uczniów. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- WOJNAR D. (1976), Teoria wychowania estetycznego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- WOJTCZUK-TUREK A. (2008), Rozwijanie kompetencji twórczych, Wydawnictwo Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa.

Małgorzata Kuśpit

**CREATIVE ATTITUDE AND THE STYLES OF COPING WITH
STRESS AMONG ARTISTICALLY-TALENTED YOUNG PEOPLE**

Keywords: creative attitude, styles of coping with stress, artistic talents.

The article focuses on the relationship between creative attitude and the styles of coping with stress among artistically-talented young people. It turns out that success in achieving intended goals depends not only on intellectual potential, but also on environmental factors and personality characteristics. The uniqueness and uncommonness of artistically-talented individuals, their high expectations for themselves, and well as demands from their surroundings can lead to stress. The conducted research aimed to find mutual relations between creative attitude and the styles of coping with stress among artistically-talented youth. The results obtained indicate that students with different levels of creative attitude prefer different styles of coping with stress. The higher the level of creative attitude, the higher the preference among the surveyed youth for the style focused on the task. Creative attitude promotes the use of effective methods of coping with stress by focusing on action and solving the situation. Understanding the relationship between creative attitude and the styles of coping with stress among artistically-talented people can be important for optimizing their development and achieving success in various fields of activity.

Małgorzata Kuśpit

**POSTAWA TWÓRCZA A STYLE RADZENIA SOBIE ZE STRESEM
MŁODZIEŻY UZDOLNIONEJ ARTYSTYCZNIE**

Słowa kluczowe: postawa twórcza, style radzenia sobie ze stresem, uzdolnienia plastyczne.

Artykuł koncentruje się na zależnościach między postawą twórczą a stylami radzenia sobie ze stresem młodzieży uzdolnionej artystycznie. Okazuje się, że sukces w osiągnięciu zamierzonych celów zależy nie tylko od potencjału intelektualnego, ale również od czynników środowiskowych oraz właściwości osobowości. Wyjątkowość i nieprzeciętność jednostek uzdolnionych artystycznie oraz ich wysokie wymagania wobec siebie, jak również oczekiwania ze strony otoczenia mogą prowadzić do stresu. Celem podjętych badań było poszukiwanie wzajemnych relacji pomiędzy postawą twórczą a stylami radzenia sobie ze stresem młodzieży uzdolnionej plastycznie. Uzyskane rezultaty badań wskazują, że uczniowie o zróżnicowanym poziomie postawy twórczej preferują odmienne style radzenia sobie ze stresem. Im wyższy poziom postawy twórczej tym częściej badana młodzież preferuje styl skoncentrowany na zadaniu. Postawa twórcza sprzyja stosowaniu skutecznych metod radzenia sobie ze stresem poprzez koncentrację na działaniu i rozwiązania sytuacji. Poznanie wzajemnych zależności między postawą twórczą a stylami radzenia sobie ze stresem przez osoby uzdolnione artystycznie może mieć istotne znaczenie dla optymalizacji ich rozwoju oraz osiągania sukcesów na różnych polach działalności.